

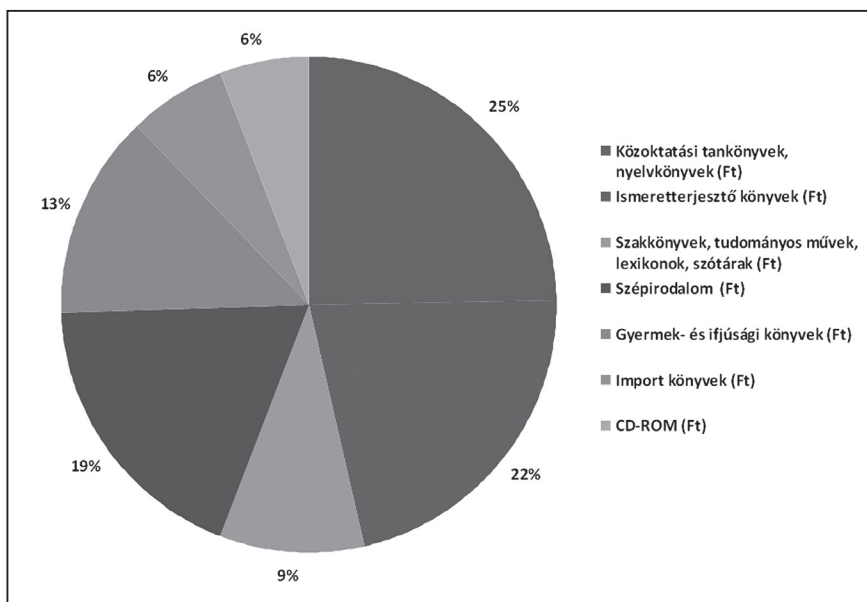
A tankönyvkiadás helyzete Magyarországon

Takács Edit

1. A könyvkiadás legfőbb jellemzői Magyarországon

Ahhoz, hogy a tankönyvkiadás mai helyzetét megvizsgálhassuk, szükséges, hogy a könyvkiadás általános, jellemző vonásait áttekintsük.

Nézzük meg legelőször a könyvkiadás műfajok szerinti megoszlását!

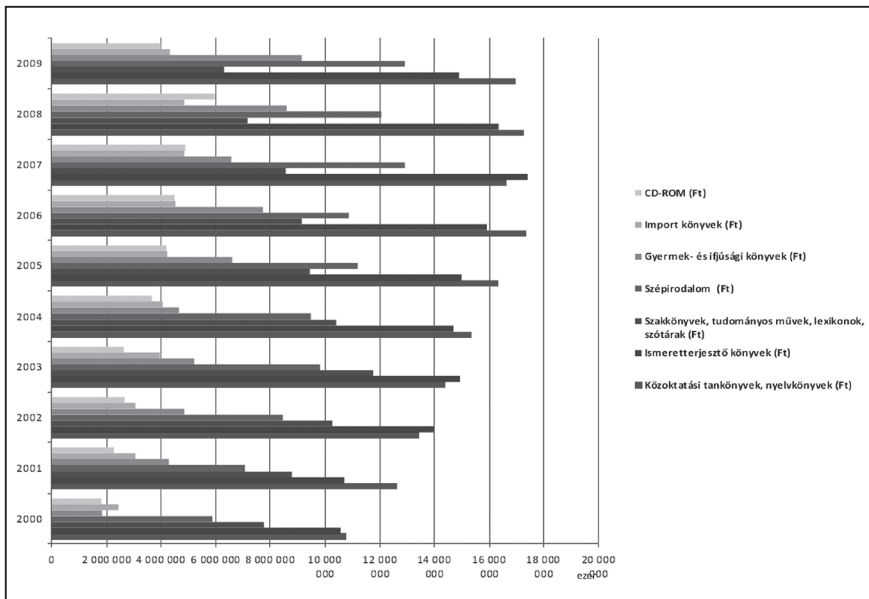

1. ábra: A magyarországi könyvkiadás jellemzői műfajok szerint 2009

2009-ben a legtöbb megjelent könyv a közoktatási tankönyvek és nyelvkönyvek körébe tartozott. Így mindjárt igazolódik, hogy a könyvkiadás egészének pontosan egynegyedét kitevő tankönyvek a legmeghatározóbb, bár igen összetett, tematikus szegmensét képezik a könyvpiacnak. Majdnem ilyen arányban vannak jelen az ismeretterjesztő művek is. Mindebből az is következik, hogy az oktatás és az ehhez kapcsolódó kiegészítő ismeretek kiadása a szakkönyvekkel, tudományos művekkel és lexikonokkal együtt a könyvpiac több mint felét jelenti. (Összesen 56%.) Így az a hiedelem, hogy a szépirodalom, netán a gyermekirodalom uralja a könyvkiadást, teljességgel megdőlt. Összesen

sem tették ki a vásárolt könyvek egyharmadát. (Együtt 32%.) Bár a CD-ROM kategória ugyancsak összetett, a szokásos nyelvkönyv-melléletek mellett egyre növekvő számban vannak az úgynevezett hangos könyvek is jelen a piacon. Elterjedtségük, népszerűségük évről évre nő. Valószínűleg ez a terméktípus növekvő ismertséget ad azon klasszikus műveknek is – nem egy esetben éppen a neves előadóművészek hangjának köszönhetően –, amelyeket idő hiányában egyre kevesebben olvasnának.

Azonban ez a helyzet nem volt mindig így, s a változások tendenciáit az elmúlt évtized adatainak alapján a következőképpen jellemezhetjük.

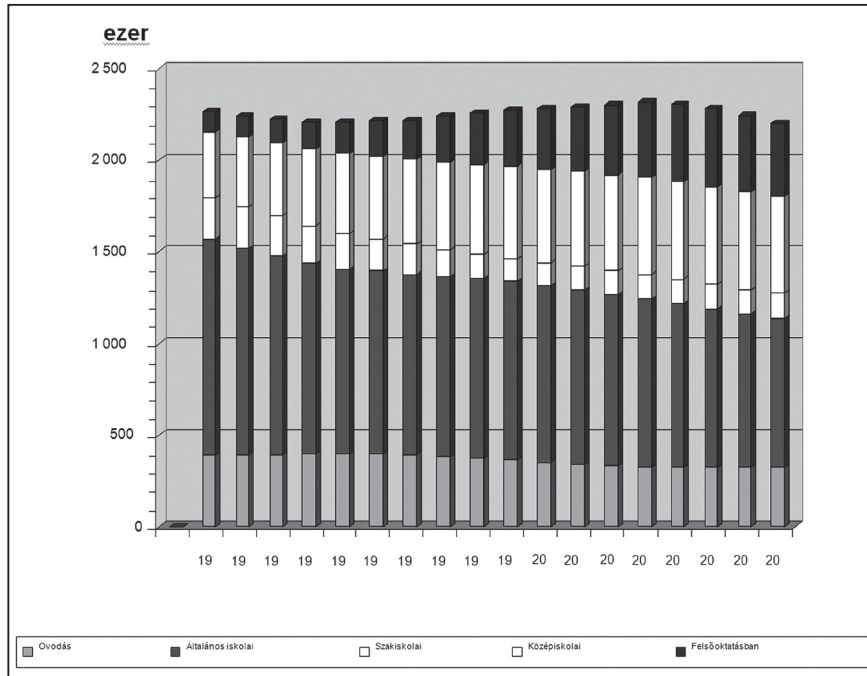
2. ábra: A magyarországi könyvkiadás változásának tendenciái 2000-2009

Ez alatt a tíz év alatt – miközben a gyermeklétszám évfolyamonként évről évre csökkent – a közoktatási tankönyvek száma szinte folyamatosan emelkedett. Ma már több mint 50%-kal több tankönyvet adnak ki, mint tíz évvel ezelőtt. Ugyancsak szinte egyenletesen emelkedett a kiadott CD-ROM-ok száma is. Az ismeretterjesztő könyvek mennyisége 2002-ben, 2003-ban és 2007-ben is meghaladta a tankönyvekét, azóta azonban számuk jelentősen apadt. A gazdasági válság lehet ennek is egyik oka, hiszen a kultúrára fordított összeg a családok fogyasztói kosarában is egyre kevesebb lett, s a kötelezően megvásárolandó tananyagtartalmak szerepe ezáltal nőtt. Ugyanezen idő alatt – 2003-tól kezdődően – igen nagy mértékben csökkent a tudományos munkák, szótárak, lexikonok nyomtatott, papír alapú kiadásainak száma, mennyisége. S míg a gyermekkönyvek és szépirodalmi művek is nagyobb számban fogytak, arányuk a piacon folyamatosan egyre kisebb.

2. A tankönyvpiac jelenlegi helyzete Magyarországon

A tankönyvpiac jelenlegi helyzetét befolyásoló fő tényezők:

a) A gyermeklétszám csökkenése

3. ábra: A gyereklétszám változása 1990-2008

A születésszám az elmúlt évtizedben rendszerint évi 100000 alatt maradt. A tankönyvpiacra azonban a folyamatosan csökkenő számok (évi kb. 3%) mellett a korosztályok szerinti megoszlás is jelentős hatással van. Míg az általános iskolai korosztály és a szakiskolai tanulók száma egyenesen fogy, a középiskolai tanulók összlétszáma megközelítőleg változatlan, a felsőoktatásban részt vevők száma pedig kitartóan emelkedik. Így fordulhatott elő az, hogy az első éves felsőoktatási hallgatók létszáma adott évben meghaladta az általános iskola első évfolyamába belépők létszámát.

b) Iskola-összevonások

Mindez az egyes évfolyamok létszámának fogyásával maga után vonja azt, hogy a kistérségek osztálylétszámai annyira csökkentek, hogy az iskolafenn tartók a gazdaságos működtetés kényszere miatt iskola-összevonások sorozatára kényszerültek. Falvak maradtak iskolák nélkül, gyermekek kényszerülnek kisiskolásként naponta hosszú időt tölteni iskolába utazással, illetve kollégiumi életre.

c) Gazdasági megszorítások

A gazdasági válság nem hagyta érintetlenül az oktatás területét sem. A gazdasági megszorítások hatására a fenntartók a taneszköz-támogatásokat is hatékonyabbá kívánták tenni, emellett azonban valamennyi területen szűkösebbek az anyagi lehetőségek.

d) Tartós tankönyvek használatának elterjedése

Ez is jelentősen befolyásolta azt, hogy a tartós tankönyvek használata egyre nagyobb arányban terjed. A gazdasági nehézségek (a munkanélküliség egyre gyakoribbá és esetleg egyre hosszabbá válása, az általános áremelkedések, a tankönyvekre fordítható önkormányzati támogatások összegének ezzel nem arányos emelkedése stb.) miatt az iskolák a tartós tankönyvek használatát kényeszerűnek preferálni. Ez a kiadókat is arra ösztönzi, hogy tartós kivitelben (pl. kemény táblás fedéllel), nagyobb előállítási költséggel, de évente emiatt nem emelkedő, esetenként csökkenő példányszámban állítsák elő kiadványaikat.

e) Könyvtári kölcsönzéssel biztosított ingyenes példányok

A fenti okok is közrejátszanak abban, hogy megnőtt a könyvtári kölcsönzéssel biztosított ingyenes tankönyvek aránya a tankönyvhasználatban, ami azonban nem vonta maga után az erre költhető éves anyagi keretek automatikus bővítését.

f) A tankönyvvé nyilvánítást szabályozó rendelet változása

Az előbbiekhöz hasonlóan jelentős változásokat indított el, hiszen csak a hivatalos tankönyvjegyzéken szereplő tankönyvekre kérhető állami támogatás. S bár a tankönyvjegyzéken szereplő tankönyvek száma tantárgyanként és évfolyamonként választást is lehetővé tesz, a tankönyvek akkreditációja határozott időre (jelenleg 5 évre) szól, a változó akkreditációs feltételek pedig megkövetelik a kiadóktól a folyamatos megújítást.

	Kiadók összes könyve (db)	Piaci részesedés (%)	Közoktatás	Sajátos nevelési igény (SNI)	Nemzetiségi
Nemzeti	1101	33%	626	157	318
Műszaki	276	8%	265	11	0
Mozaik	246	7%	246	0	0
Apáczai	236	7%	233	3	0
Dinasztia	94	3%	94	0	0
Konsept-H	79	2%	21	27	25
Pauz-Westermann	70	2%	70	0	0
Pedellus	64	2%	62	0	0
Croatica	59	2%	1	0	59
Maxim	33	1%	33	0	0
Krónika Nova	16	0%	16	0	0
Többi kiadó (43)	1071	32%	895	31	33
Összesen	3345	100%	2562	229	435

4. ábra: A nagyobb forgalmú tankönyvkiadók tankönyvjegyzéken szereplő címeinek megoszlása 2009

Mindezek függvényében az alábbi táblázat szemlélteti a magyarországi tankönyvpiac legjelentősebb kiadóit, kiadványaik számát, piaci részesedésük arányait a közoktatási, a sajátos nevelési igényű és a nemzetiségi tankönyvek kiadása terén.

Amint a táblázat is egyértelműen világossá teszi, ma Magyarországon a legrégebbi tankönyvkiadó a legnagyobb, a Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., mely megközelítőleg a piac egyharmadát uralja az összesített táblázat szerint.

3. A Nemzeti Tankönyvkiadó 60 évének rövid bemutatása

a) A Nemzeti Tankönyvkiadó története 1949–2010 között.

1949 márciusában megalakult a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat. A kiadó profija a hosszú évek alatt jelentős átalakuláson ment át. Kezdetben fő feladata a készen kapott kéziratok nyomdai előkészítése volt, majd a kész tankönyvek eljuttatása az iskolákba.

1952-ben beolvadt a Közoktatásügyi Kiadó, és a kiadóhoz került a minisztérium tankönyvosztálya, ekkor alakult meg a Nemzetiségi Szerkesztőség is.

1958-ban a kiadóhoz kerültek a pedagógiai lapok: Köznevelés, Pedagógiai Szemle, Felsőoktatási Szemle stb.

1971-től indult meg a gyógypedagógiai tankönyvkiadás. Ekkor már – egyetlen magyarországi tankönyvkiadóként – minden iskolatípus (az óvodától az egyetemig) minden osztályfokának, minden tantárgya számára egy, államilag jóváhagyott tankönyvet kiadott. A tevékenységének feltételei, körülményei azonban többször és jelentősen változtak ezen időszak alatt.

b) Az első időintervallumban a tankönyvkiadás állami monopólium volt (1949–1991).

E korszak jellemzői: Az állam finanszírozza a tankönyvkiadás költségeit, a kiadó „mesterséges” körülmények között gazdálkodik. Nincs kereskedelem az egy tankönyves világban, csak elosztás, s emiatt nincs szükség propagandára és marketingre sem. A kiadó fő tevékenysége a kéziratokból – a lehetőség szerint szakmai és könyvészeti szempontból minél jobb minőségű – tankönyvek előállítás és az iskolák időben történő, azaz tanévkezdésre való ellátása a tankönyvekkel. Ki ne emlékezne ebből a korszakból az évente már-már hisztérikusan feltett mediakérdésre: lesz-e idén tankönyvhiány? 1989–1991 között megkezdődik az „egy tankönyves” rendszer erodálódása, alternatív tankönyvek jelennek meg, új kiadók alakulnak.

c) 1991-ben kormányhatározat mondta ki, hogy Magyarországon a tankönyvellátás piaci körülmények között valósul meg.

d) A kiadó működése a tankönyvpiac liberalizációjának idején (1991–2005).

Ebben az időszakban a piacosodás érdekében háttérbe szorították az állami kiadót, hiszen minden új kiadó csak a Nemzeti Tankönyvkiadó rovására nyerhetett teret a piacon. Emellett természetesen a piacvezető kiadó kiadási gyakorlatának utánzása is jellemezte az újonnan megalakulókat. A tankönyvpiac létrejöttének következménye volt a piac lassú konszolidációja, a valódi versengés létrejötte.

e) A kiadót állami döntés következtében 2005-ben privatizálták. Jelenleg, 2007 óta a Sanoma vállalatcsoport tagja.

4. A Nemzeti Tankönyvkiadó jelene

A Sanoma Európa egyik legnagyobb, piacvezető oktatói és tankönyvkiadói csoportja. A divízió vállalatai jelenleg 7 országban működnek. Az alábbi vállalatok tartoznak a csoporthoz:

Malmberg (Hollandia), Van In (Belgium), WSOY (Finnország), NTK-Perfekt Oktató és Kiadó Holding Zrt. (Magyarország), Young Digital Planet (Lengyelország), Nowa Era (Lengyelország), Sanoma Learning Russia (Oroszország). Van köztük több mint százéves múltra visszatekintő családi vállalkozás hagyományaira építő és van az új digitális technológiákra specializálódó fiatal vállalat is.

Mindezek tökeerős anyagi és szakmai háttérrel biztosítanak kiadónk számára. A vállalatcsoport számos területen támogatja az NTK működését, fejlesztéseit, például előtérbe helyezve a szakmai és technika szinergiák kihasználását. Ennek az európai méretű háttérnek a hatása lehetővé teszi, hogy az NTK egyre újabb, modernebb, nemzetközi színvonalú tankönyveket és digitális anyagokat készítsen a közoktatás valamennyi szereplője számára. Ez határozza meg a Nemzeti Tankönyvkiadó küldetését: az NTK a magyarországi tankönyvpiac és a felnőttképzés meghatározó, piacvezető szereplője. A hatvanéves múlt is arra kötelezi, hogy a nemzeti értékeket megőrizze és közvetítse, a nemzeti és az európai értékek összhangját garantálja. Ezért állítja a számára fontos értékeket a célok szolgálatába. Ez magában foglalja a minőségi, teljes körű szolgáltatáson alapuló együttműködést partnereinkkel. Vevőink magas színvonalon történő kiszolgálását, bizalmuk megszerzését és megőrzését. A piaci igényeknek

5. ábra: Sanoma-logó

megfelelő tartalmú és minőségű kiadványok készítését minden évfolyamon, minden iskolatípusra, minden tantárgyra. A folyamatos fejlesztést és a termékek és a szolgáltatások rugalmas megújítását. Az európai szintű tapasztalatok beépítését a fejlesztésekbe a Sanoma-csoport révén. Ennek az értékközpontú alkotásnak és szolgáltatásnak a megvalósítását három nagy üzletág keretein belül valósítja meg.

A Nemzeti Tankönyvkiadó üzletágai és szerkesztőségei a következők:

Általános iskola:

- alsó tagozatos és gyógypedagógiai könyvek szerkesztősége
- felső tagozatos tankönyvek szerkesztősége

Középiskola és idegen nyelv:

- középiskolai tankönyvek szerkesztősége
- idegen nyelvi könyvek szerkesztősége
- nemzetiségi könyvek szerkesztősége
- középfokú szakképzési tankönyvek kiadása

Felsőoktatás:

- felsőoktatás és felsőfokú szakképzés taneszközeinek kiadása.

Ez a vállalatstruktúra jól mutatja, hogy minden korosztálynak, minden iskolatípusnak készít a kiadó tankönyveket. Tantárgyanként esetenként több tankönyvsorozattal is rendelkezik. Egy-egy tankönyvcsaládban a tankönyveken kívül tanulói munkafüzetek, feladatlapok, emellett feladatgyűjtemények, antológiák, tanári módszertani útmutatók és kézikönyvek, valamint a modern technológiai igényeknek megfelelően CD-k, CD-ROM-ok is megtalálhatók.

5. Új irányok, kihívások a tankönyvpiacra – a Nemzeti Tankönyvkiadó válaszai

a) A tankönyvpiacot érintő jelenlegi nehézségek:

A kiadványok árát továbbra is alapvetően a minisztérium és nem a piac szabályozza. Példányszámtól és kiviteli paraméterektől függő szempontok szerint évente újradefiniált árkorlát biztosítja, hogy a maximált ár a piacon lévő tankönyvek ne lépjék túl, ezenkívül ugyancsak miniszteri rendelet határozza meg évente az éves lehetséges áremelés maximális százalékát.

A könyvpiaci válság az ipar minden szereplőjét eléri: a kiadók, terjesztők, nyomdák, papíripar stb. nehezedő vagy hirtelen változó helyzete az új fejlesztések sorsát már tervként befolyásolja. Az iskolai terjesztés területén jelentős centralizáció jelei mutatkoznak. A kereskedelmi tevékenységeket szabályozó

törvények, a felsőoktatási rendszerére vonatkozó jogszabályok változása, a tandíj és a tankönyv (jegyzet)-támogatás eltörlése a felsőoktatásban ugyancsak jelentősen átstrukturálják az egész iparágat.

b) Kihívások a tankönyvpiacra:

Az elektronikus termékek, illetve adathordozók hirtelen és robbanásszerű ütemben történő fejlődése megkerülhetetlenné teszi a minél gyorsabb bevonásukat a mindennapi oktatásba. Így alapelvárásként fogalmazódik meg a nyomtatott tananyaghoz kapcsolódó komplex szolgáltatási csomag (beleértve az interaktív szolgáltatások bevezetését is). Ezzel egy időben a digitális nyomdatechnológia állandó szerepet kap a papír alapú taneszközök előállításában. Az igények bővülése az árak csökkenését eredményezi. Jelentős hatása lesz az új kormányzat oktatáspolitikai terveinek is a piac alakulására (pl. ingyenes tankönyvek az általános iskolákban minden tanuló számára).

c) A Nemzeti Tankönyvkiadó válasza:

Interaktív táblák alkalmazása: 2006 végéig 1200–1300 interaktív tábla jelent meg az oktatásban. Mit jelent ez? Az újdonság az interaktivitás: a táblára felírt információt a számítógép értelmezi, tárolja, a tananyagot egyénileg számtalan variációban megőrzi, és újra felhasználhatóvá teszi. Az NTK-nak számos fejlesztése készült erre a területre, mellyel a papír alapú tankönyveket kiegészíti. Ilyen fejlesztések az ún. flipbookok, melyek alapváltozatban ingyenesen hozzáférhetőek, a kiadó honlapjáról elérhetőek, letölthetőek. Ezeknek továbbfejlesztett változatai az interaktív flipbookok. Minden iskolafokon, több tantárgyhoz is készültek már. Mindezek megtalálhatók és letölthetőek a <http://www.ntk.hu> weboldaláról.

6. ábra: Comenius EduMédia Díj 2009

A feladatkészítő alkalmazás hasonlóan új, melyben adott algoritmus szerint a tanárok maguk készíthetik tanulóiknak, tanulócsoporthaiknak a személyre vagy csoportra szabott feladatsorokat. Ez tehát elsődlegesen a pedagógusok munkáját segítő eszköz, melynek segítségével a hagyományos feladattípusok,

egyszerű feladatok látványosan és gazdaságosan előállíthatók, emellett a saját, letöltött tartalmak is megjeleníthetők általa. Ez a termékünk 2009. június 19-én Berlinben Comenius EduMedia Díjat kapott.

6. Kapcsolódás a kutatócsoport munkájához

Mi indokolja a kapcsolódást a kutatócsoport munkájához? Ennek megválaszolására vizsgáljuk meg a tankönyvek és a nyelvészet kapcsolatát! Nézzük meg a nyelvészet azon funkcióit, amelyek a tankönyvekben nyilvánvalóan jelen vannak.

Ezek:

- a) Eszközfunkció: a nyelv a tananyag átadása során alkalmazó eszköz (nem csak magyar nyelvtanból!).
- b) Pedagógiai funkció: a nyelv és ezen belül a helyesírás pontos ismerete normakövetésre tanít. Ahogy ezt Fábián Pál professzor úr megfogalmazta egy előadásában: „Az a nagyszerű a magyar helyesírásban, hogy szabályzata nem törvényen, hanem önkéntes követésen alapszik 1832 óta.”
- c) A helyes és szabatos nyelvhasználat egyben gondolkodni tanít: Babits Mihály szerint „Minden rossz mondat törött ablak, melyen át egy rossz gondolatra látni.” A helyes gondolkodás tanítását, fejlesztését segíti elő a középiskolai stilisztikai és retorikai ismeretek hangsúlyos és szisztematikus tanítása.
- d) Jövőformáló funkció: a nyelv visszahat, alakítja nemcsak a használója gondolkodását, hanem magát a nyelvet és egyben a nyelvi normát is (gondoljunk csak arra, hogy az e-mail, sms stb. mennyire megváltoztatta az élőbeszédet is az elmúlt pár évben). Amikor a tankönyvek és a nyelvészet vagy annak bármely tudományterülete kapcsolatát vizsgáljuk, mindegyik funkciót szükséges figyelembe vennünk.

Feltehetjük tehát a kérdést: Milyen irányokat jelöljünk, jelölhetünk ki munkacsoportunk számára? Merre haladjunk?

Egységesítés vagy a régiók önállósága, azaz egyfelé tartás vagy széttartás?

Összehangolás vagy konvertálhatóság legyen-e a cél? Ez miben nyilvánuljon meg: tartalomban, eszközökben, módszerekben?

Mely nyelvészeti területeket érintheti a kutatás: helyesírás, nyelvhelyesség, grammatika, szövegten? Hol vannak, hol legyenek a hangsúlyok?

Milyen eszközöket vizsgáljunk? Helyesírási szótár/akat, szakmai szótárakat, szójegyzékeket, tankönyvek önálló függelékeit (fogalomtárak stb.) vagy esetleg a tankönyvi szövegeket önmagukban?

Milyen módszerrel lesz eredményes vizsgálódásunk?

- a) Deduktív módszerrel: „törvényi úton” (új, összehangolt szabályok, új helyesírási tankönyvek, új grammatikák stb.) létrehozása útján.

- b) Induktív módszerrel: iskolai versenyek (helyesírási stb.), felnőtt helyesírási verseny rendezésével.
- c) Konszenzuson alapulva: konkrét tevékenységek, együttműködések révén (példákat hozhatunk a Nemzeti Tankönyvkiadó Nemzetiségi Szerkesztősége tevékenységének gyakorlatából, ahol anyaországi nyelvi lektorok segítik a tankönyvek nyelvi pontosítását, az azonos nyelvi problémákat közös elvek alapján igyekszünk különböző nyelveken megjeleníteni).

Van tehát számos lehetősége a kutatás módjának és módszereinek, melyekkel elindulhatunk a közös munkában. Bátran tanuljunk egymástól.

Situácia výskumu učebníc v Maďarsku

(Zhrnutie)

Štúdia po predstavení štruktúry knižného trhu v Maďarsku analyzuje osobitosti trhu s učebnicami, oboznamuje čitateľa s jeho základnou charakteristikou, s hlavnými črtami jeho rozdelenia, ako aj s jeho najvýznamnejšími postavami. Po demonštrovaní 60-ročnej histórie a súčasného pôsobenia, vydavateľskej politiky Národného vydavateľstva učebníc, ktoré je najväčším maďarským vydavateľstvom, objasňuje kľúčové otázky dnešnej situácie vo vydávaní učebníc. V záverečnej časti autor štúdie v zastúpení Národného vydavateľstva učebníc podáva odpovede na otázky v súvislosti s naznačenou výzvou.

The Study Analyses in Hungary

(Summary)

The study analyses the specialities of book market, outlines its features, the considerable participants and the main characters of the market's partition following the presentation of the Hungarian book market construction.

After demonstrating the publishing politics of the largest Hungarian publisher; – the National Textbook Publishing House – the key problems are revealed about the present situation of publishing textbooks, then their answers presented for these questions.